

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

Ярін В.М.,

*завідувач кафедри кримінального права
та процесу ХІУП, кандидат юридичних наук*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Здійснюючи свою діяльність в галузі кримінального судочинства, органи дізнання, прокуратура, суд сприяють укріпленню законності, попередженню злочинів. Кримінальне судочинство України базується на певних принципах. Принцип (від лат. *principium* - основа) - основне положення якої-небудь теорії, вчення, світогляду і т. п.¹. В кримінальному процесі вони відображають найбільш важливі його риси та демократичні основи, які забезпечують режим законності у сфері кримінального судочинства та виконання завдань, які передбачені в законі (ст. 2 КПК).

У юридичній літературі немає єдиного визначення принципів кримінального процесу, але при всіх розбіжностях думки вчених співпадають по основних позиціях.

Наприклад, ми підтримуємо точку зору М.М. Міхєєнко, В.Т. Нора, В.П. Шибіка, які вважають, що “принципи кримінального процесу - це закріплені в законі основоположні демократичні і правові ідеї відносно завдань, засобу формування і здійснення правосуддя у кримінальних справах, які визначають його побудову і направленість в цілому, форму та зміст стадій і інститутів, порушення яких обов’язково тягне за собою відміну вироку та інших рішень у справі”².

Основу системи принципів кримінального процесу складають норми Конституції України, які закріплюють, перш за все, пріоритет прав і свобод людини над державою.

І. В. Солов’євич пише, що з прийняттям Конституції нарешті вирішено питання про місце основних прав, свобод та обов’язків людини і громадянина, основ взаємовідносин держави та її органів з індивідами. Всі колишні радянські конституції законодавчо закріплювали першість держави над особистістю, вважаючи, що саме держава може збільшити обсяг прав і обов’язків людини³. Подібну точку зору висловлюють і інші автори⁴.

Принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною, закріплений у ст. 3 в формі загального положення, конкретизується в інших нормах Конституції, зокрема про верховенство права (ст. 8), про правовий порядок (ст. 19), про відшкодування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної державою (ст. 56), про конституційну присягу народних депутатів (ст. 79) та інших. Крім того, Конституція України встановила (ст. 6), що державна влада в Україні здійснюється на підставі її розподілу на законодавчу, виконавчу і судову. Органи законодавчої, виконавчої і судової влад здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах та у відповідності з Законами України. Тим самим в Конституції України повністю знайшла свій вираз ідея розподілу влад, що була сформульована Дж. Локком і Ш. Монтеск’є і яка вперше знайшла свій відбиток в історично відомому написаному П. Орликом ще у 1710 році документі “Пакти і Конституція законів і вольностей Війська Запорізького”, який в свій час не був введений в дію.

Хоч принцип розподілу влад безпосередньо не є кримінально-процесуальним принципом, однак виділення судової влади в окрему гілку означає її чітко окреслену компетенцію, в яку

ніхто не має права втручатись, і, таким чином, в значній мірі охороняє її від свавілля з боку інших гілок влади. Тим самим закладаються основи для незалежного здійснення кримінального судочинства, тісно пов'язаного з конституційною нормою про верховенство права.

В Україні - вказано в ст. 8 Конституції - визначається і діє принцип верховенства права. Конституція України має вищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Коментуючи цю статтю, В. Ф. Погорілко пише, що принцип верховенства права є пріоритетним у правовій державі. Цей принцип став активно і всебічно затверджуватись в нашій державі після проголошення її незалежності і закономірно одержав конституційне закріплення як одне з основних її надбань та напрямків подальшого розвитку. Відображаючи місце та роль права у державі і суспільстві, він визначає, перш за все, співвідношення права і держави та її інститутів - органів державної влади, посадових осіб та інших, їх підлеглість праву і його пріоритет по відношенню до них. Крім того, даний принцип визначає співвідношення права і політики, права і економіки, права і ідеології, а також співвідношення права та інших соціальних норм (моралі, звичаю), яке полягає в пріоритеті права по відношенню до них. Принцип права у власному розумінні визначає первісну, керівну роль закону у правовій системі, його вищу юридичну силу по відношенню до підзаконних актів⁵.

Із вказаних конституційних положень і інших актів, в тому числі міжнародних, випливає ціла низка демократичних принципів, які реалізуються в кримінальному процесі і утворюють систему його принципів. В правовій системі кримінального судочинства визначаються конституційні принципи з тої причини, що вони мають особливе політико-юридичне значення. Закріплення визначених принципів судочинства у Конституції пояснюється особливим значенням їх для сфери основних громадянських прав і свобод, для врегулювання діяльності органів правосуддя, а також історичними традиціями⁶.

В систему принципів кримінального процесу України входять наступні конституційні принципи:

- 1) законності;
- 2) державної мови судочинства;
- 3) рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 4) поваги до гідності особи, невтручання в його особисте та сімейне життя;
- 5) права людини на особисту недоторканність;
- 6) недоторканність житла;
- 7) таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- 8) встановлення істини;
- 9) забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист;
- 10) презумпція невинуватості;
- 11) відсутність відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів;
- 12) здійснення правосуддя виключно судами;
- 13) участь народу в здійсненні правосуддя;
- 14) незалежність і недоторканність суддів, їх підкорення тільки закону;
- 15) змагальність судового розгляду;
- 16) гласність судового процесу;
- 17) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень;

18) обов'язковість рішень суду.

До інших принципів кримінального процесу в літературі відносять:

19) публічність;

20) забезпечення всім особам, які приймають участь у справі, права на захист їх законних інтересів;

21) вільна оцінка доказів;

22) безпосередність дослідження доказів;

23) усність процесу⁷.

Всі ці принципи тісно пов'язані між собою, постійно взаємодіють, а тому обґрунтовано можна говорити про систему принципів кримінального процесу. Кожен принцип пов'язаний з іншими принципами, але він зберігає своє власне юридичне значення. Знаходячись в тісній взаємодії, одні принципи допомагають здійсненню інших, але це не значить, що один з них підпорядкований іншому - кожен з них повинен бути реалізований у кримінальному процесі. Реалізація цих принципів у взаємозв'язку та взаємодії приводить до забезпечення виконання завдань кримінального судочинства. "Можливість застосування кожного принципу, - пише М. М. Міхеєнко, - повинна бути так врегульована у законі, щоб ні один принцип не перекреслював інший (наприклад, принцип встановлення об'єктивної істини - принципи недоторканності особи і житла, охорони особистого життя, таємниці листування, телефонних розмов та телеграфних повідомлень)"⁸.

Це досягається певним компромісом між окремими принципами. Тому "цим шляхом завжди йшов і буде йти законодавець, виходячи із загально правових принципів, перш за все принципів гуманізму і справедливості"⁹.

Вказана система принципів кримінального процесу, за декотрим виключенням, її поділ на конституційні та інші принципи (останні в літературі зветься спеціальними), була відома і радянському кримінальному процесу, однак механізм їх реалізації в діючому КПК України, незважаючи на внесені за останні роки в нього зміни та доповнення, нормативно врегульовані ще не повно та не чітко. На ці недоліки КПК України справедливо вказує Ю. М. Грошевой: "Необхідною умовою справедливого розгляду кожної справи, - пише він, - є закріплення в загальній частині Кримінально-процесуального кодексу таких нормативних вимог принципів процесу, які ґрунтуються на законності, публічності, змагальності, презумпції невинуватості, недоторканності особи, на забезпеченні обвинуваченому (підозрюваному) права на захист; прав потерпілого, свідка та інших осіб, які беруть участь у справі, участі представників народу в здійсненні правосуддя (через присяжних)"¹⁰. Відповідно означеним проблемам вдосконалення кримінально-процесуальних процедур Ю.М. Грошевой пропонує низку конкретних рекомендацій, які ми підтримуємо і гадаємо, що вони будуть враховані в процесі доробки проекту нового КПК України¹¹.

¹ Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия, 1982. – С. 1057.

² Міхеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – С. 29.

³ Солов'євич І.В. Гарантії та захист основних прав і свобод людини і громадянина в Україні // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – №1 – 1997. – С. 3.

⁴ Коментар до Конституції України. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 32–33.

⁵ Коментар до Конституції України. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 39–41.

⁶ Міхеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – С. 30.

⁷ Міхеєнко М.М., Молдован В.В., Шибіко В.П. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1997. – С. 6–7.

⁸ Міхеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – С.32.

⁹ Там само. – С. 32.

¹⁰ Грошевой Ю.М. Проблеми загальної частини проекту кримінально-процесуального кодексу України // Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку. Короткі тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції 9 – 11 листопада 1995 р. – Харків, 1995. – С. 286.

¹¹ Грошевой Ю.М. Проблеми загальної частини проекту кримінально-процесуального кодексу України // Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку. Короткі тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції 9 – 11 листопада 1995 р. – Харків. – 1995. – С. 287.

Бабаєва О.В.,

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого*

СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ СТАДІЇ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ СУДДЕЮ

Особливе місце в теорії і практиці кримінального процесу відводиться судовій діяльності, тому що тільки суд вирішує основне питання кримінального процесу – про винність або невинність особи, про застосування або незастосування до неї покарання. Історія розвитку кримінального процесу свідчить, що кримінально-процесуальна наука приділяє постійну увагу проблемам судової діяльності на різних стадіях кримінального судочинства, у тому числі й на стадії віддання до суду. Прийняті в останні роки в Україні закони про судову систему, а також підготовка до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України сприяли перебудові діяльності як досудових, так і судових органів, повороту їх у бік захисту прав і свобод особи [9, 10, 11]. З огляду на напрямок розвитку законодавства необхідно проаналізувати нові положення, що стосуються провадження справ у суді першої інстанції – у стадії попереднього розгляду кримінальної справи суддею¹.

Попередній розгляд кримінальної справи суддею – самостійна стадія кримінального процесу, у якій суддя одноосібно перевіряє наявність правових і достатність фактичних підстав для розгляду справи в судовому засіданні. Зазначена стадія вирішує завдання кримінального процесу у властивій їй процесуальній формі, яка визначає специфіку процесуального становища суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, засобів доказування, правозахисних механізмів, процесуальних рішень і повноважень органів і посадових осіб, які провадять кримінальний процес.

Спрямованість діяльності судді в розглядуваній стадії на перевірку дотримання вимог кримінального, кримінально-процесуального та інших законів і підготовка належних умов для розгляду справи в судовому засіданні дають підставу погодитися з характеристикою стадії попереднього розгляду справи як контрольної й, водночас, підготовчої, яка наводиться в роботах С.А. Альперта, М.І.Бажанова, І.М. Гальперіна, С.Ф. Шуміліна, В.С. Зеленецького, В.З. Лукашевича, В.А. Познанського та інших процесуалістів. Як вбачається, рішення, прийняті в цій стадії з питань, зазначених у ст.237 КПК України, мають контрольний (перевірочний) характер. Разом із тим дії судді з питань, що підлягають вирішенню у зв'язку з підготовкою справи до судового розгляду, встановлених ст. 253 КПК України, мають підготовчий характер. Таким чином, суддя зобов'язаний з'ясувати обставини як процесуального, так і матеріально-правового характеру [4, с.110].